

กรรมวิธีการสร้างซอู้
จากมะพร้าวซอของจังหวัดสมุทรสงคราม
กรณีศึกษาช่างประสิทธิ์ ทัศนากร
The method for building Saw –U from
Samutsongkhram’s coconut shell
The case study of Prasit Tassanakron

ชนานาถ แสงมณี¹
Chananat Sangmanee

¹ นักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต
สาขาดุริยางคศิลป์ไทยบัณฑิตศึกษา
สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง กรรมวิธีการสร้างช่อจากมะพร้าวของจังหวัดสมุทรสงคราม กรณีศึกษาช่างประสิทธิ์ ทศนากร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น การปลุกมะพร้าวช่อ และศึกษากรรมวิธีการสร้างช่อ จากมะพร้าวของจังหวัดสมุทรสงคราม กรณีศึกษาช่างประสิทธิ์ ทศนากร โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลภาคสนาม ลงมือปฏิบัติในฐานะเป็นลูกมือช่างเป็นเวลา 2 เดือน

ผลการศึกษาพบว่าช่างประสิทธิ์ ทศนากร ให้ความสำคัญในการปลุกมะพร้าวช่อโดยใช้ภูมิปัญญาในการปลุกมะพร้าวช่อของจังหวัดสมุทรสงครามเพื่อประดิษฐ์เป็นช่อของไทย ขั้นตอนการปลุกมะพร้าวช่อตั้งแต่การเตรียมพันธุ์มะพร้าวช่อ การเตรียมพื้นที่ในการปลุก การดูแลบำรุงต้นมะพร้าวช่อ การเก็บเกี่ยวผลมะพร้าวช่อ ทั้งยังอนุรักษ์รูปทรงและสัดส่วนของช่อให้มีคุณภาพและได้มาตรฐานตามแบบสัดส่วน และได้พัฒนารูปทรงและสัดส่วนให้เป็นมาตรฐานในแบบของตน ใช้เวลาในการสร้างช่อ 1 คัน เป็นเวลา 2 เดือน

ช่างประสิทธิ์ ทศนากร ให้ความสำคัญในกรรมวิธีการสร้างทุกขั้นตอน กรรมวิธีการสร้างช่อ มีทั้งหมด 7 ขั้นตอน ดังนี้ 1.การคัดเลือกกะโหลกมะพร้าวที่ใช้ทำช่อ 2.การขัดกะโหลกช่อ 3.การแกะลายกะโหลกช่อ 4.พันธุ์ไม้ที่ใช้ในการสร้างช่อ 5.การจัดหวัดสอดอุปกรณ์ที่ใช้ทำช่อ 6.ขั้นตอนและกรรมวิธีในการสร้างช่อ 7.ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ในการสร้างช่อ กรรมวิธีการสร้างช่อของช่างประสิทธิ์ อาศัยความละเอียด กับความประณีตของช่าง ผสมกับความเอาใจใส่และความตั้งใจในการทำงานของช่าง มีความพิถีพิถันในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่นำมาทำช่อได้แก่ ไม้ชิงชัน ไม้พยุง ไม้นางพญาจิวคำ ไม้มะเกลือ ไม้ค่าง ไม้มะริด การเลือกใช้วัสดุในการสร้างช่อ กะลามะพร้าวช่อ การขัดตกแต่งกะลามะพร้าว การคัดเลือกกะโหลกมะพร้าว ลวดลายของกะโหลกช่อ พันธุ์ไม้ในการสร้างช่อ ผลทำให้คุณภาพเสียงช่อคมชัด นุ่มนวล ดังกังวาน อันเกิดมาจากการประสบการณ์ความรู้ทางด้านดนตรีไทยและด้านงานช่าง จึงทำให้ช่อทุกคนที่สร้างโดยช่างประสิทธิ์ ทศนากร เป็นที่ยอมรับว่ามีคุณภาพเสียงดีเยี่ยมและเป็นงานกลึงที่

ประณีต งดงาม จนเป็นที่ยอมรับในกลุ่มนักดนตรีไทยโดยทั่วไป

คำสำคัญ : มะพร้าวซอ, กะโหลกซออู้, ลายพุดตาน

Abstract

The study is entitled ‘A production of SAW-U: a case study of Prasit Tassanakron, the SAW-U maker.’ It aims to study a process of SAW-U production in Samut Songkram province by Prasit Tassanakron. The field study is used to collect the information by being an assistant of the SAW-U maker for two months.

The study found that Prasit Tassanakron has paid close attention to the very first step of growing a coconut tree to produce SAW-U in Samut Songkram. Starting with a selecting of coconut tree seeds, preparing a planting field, taking care of the tree, and harvesting the coconut. He has focused on preserving the shape and proportion of Saw-U to keep a high production standard in his owned unique style. One SAW-U can take about 2 months in a production.

Prasit Tassanakron pays close attention to every detail of the production in all 7 areas, including 1) a selection of coconut shell, 2) polishing, 3) crafting, 4) a selection of wood, 5) a selection of all materials, 6) a production of SAW-U, 7) issues concerning a production. The process requires delicate skills of the craftsmen and full attention to every steps of production. First, the wood has carefully been selected from a variety of trees, for example rosewood, black wood, and ebony. The selection of all materials as well as the crafting and pattern of the coconut shell impact the sound quality of SAW-U, to

make it clear, smooth and resonant. It is a real art piece that combines understanding in the Thai traditional music with expertise in handicrafts. SAW-U made by Prasit Tassanakron is well known among Thai musician.

Keywords : Ma praw saw, Ka lok saw - u, Lai pud tan

บทนำ

ซออุเป็นเครื่องดนตรีที่ได้มีระบุไว้ในกฎมณเฑียรบาล ด้วยความเจริญทางด้านดนตรีไทยในสมัยอยุธยาทำให้ประชาชนเล่นดนตรีกันอย่างมากมาย ประชาชนมีความสามารถทางการดนตรีและใส่ใจเล่นกันจนเกินขอบเขตแม้ในเขตพระราชฐาน จนกระทั่งในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ(พ.ศ.๑๙๙๑-๒๐๓๑) ต้องมีกฎมณเฑียรบาลกำหนดไว้ว่า “ห้ามร้องเพลงเรือ เป่าขลุ่ย เป่าปี่ สีซอ ดิดกระจับปี่ ดิดจะเข้ ตีโทนทับ ในเขตพระราชฐาน (ปัญญา รุ่งเรือง, ประวัติการดนตรีไทย : 43) เครื่องดนตรีจำพวกเครื่องสายนั้นในสมัยอยุธยาได้มีอยู่แล้วหลายอย่าง สมัยอยุธยาคงจะมีผู้เล่นดนตรีจำพวกซอ ขลุ่ย เป็นอันมาก จึงเข้าใจว่าซอที่ระบุในกฎมณเฑียรบาลนี้จะเป็นซอด้วง ซออุ (มนตรี ตราโมท , 2523 : 22)

ในสมัยโบราณ ซออุคงเริ่มมีใช้บรรเลงเดี่ยว ๆ ชนิดเดียวก่อน มาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา นับเป็นเครื่องดนตรีที่มีสีสันชนิดหนึ่ง เนื่องจากเป็นเครื่องดนตรีดำเนินทำนองสนุกสนานเร้าใจ และมีกลิ่นเด็ดพราย เพิ่มความไพเราะให้กับบทเพลงไทยที่ร่วมบรรเลงในวงเครื่องสายไทย เครื่องสายผสม วงมโหรีและปี่พาทย์ไม้ยมม (ภิชาติ เลณະสวัสดี, 2543 : 68) อย่างไรก็ตามหลักฐานปรากฏว่า ซออุบรรเลงร่วมวงเครื่องสายหรือมโหรี ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์หรือก่อนหน้านั้นก็คงราวปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา และต่อมาในระยะหลังนี้ ได้นำเข้าบรรเลงร่วมในวงปี่พาทย์ไม้ยมมและวงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์ด้วย (ธนิศ อยุธยา, 2523 : 86) ปัจจุบันซออุมีการเทียบเสียง โดยจะเทียบสายทุ้มให้ตรงกับเสียง “โด” สำหรับสายเอกเทียบให้ตรงกับเสียง “ซอล” หรือเทียบสายเปล่าสายเอกให้ตรงกับลูกฆ้องลูกที่ ๑๐ และ

เทียบสายเปล่าสายท่อมให้ตรงกับลูกฆ้องลูกที่ 6

จังหวัดสมุทรสงครามเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีนักดนตรีไทยที่มีชื่อเสียงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อวงการดนตรีไทยเป็นที่ยอมรับในสังคมอยู่ด้วยกันหลายท่านและยังมีนักดนตรีไทยที่ประกอบอาชีพรับบรรเลงในงานต่าง ๆ จำนวนมากยังถือได้ว่าจัดเป็นสังคมแหล่งหนึ่งที่ผลิตนักดนตรีไทย ปัจจุบันนี้จึงส่งผลให้เกิดช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีไทยขึ้นในอีกด้วย นายประสิทธิ์ ทัศนากกร เป็นช่างที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของสังคมท่านหนึ่งที่มีความชำนาญในการทำซออู้อยู่ด้วยกันหลากหลายรูปแบบที่ลักษณะเฉพาะของตนเองที่มีความน่าสนใจในการศึกษาค้นคว้า นายประสิทธิ์ ทัศนากกร ยังได้พัฒนาการทำซออู้ให้มีระบบเสียงที่มีความดังกังวานไพเราะจนเป็นที่ยอมรับในหมู่ของนักสีซออู้อย่างกว้างขวางจนเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป

จังหวัดสมุทรสงครามยังเป็นแหล่งที่มีการเพาะปลูกทำสวนมะพร้าวที่สำคัญแหล่งหนึ่งและเป็นแหล่งที่มีมะพร้าวพันธุ์พิเศษที่สามารถนำเอากะลามะพร้าวมาใช้ทำเป็นกะโหลกซออู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพที่ไม่มีในแหล่งอื่น

มะพร้าวขอมมีความพิเศษที่ไม่เหมือนมะพร้าวอื่นๆ คือ กะลามะพร้าวขอมมีลักษณะเป็นทรงรูปคล้ายสามเหลี่ยม มีปุ่มมีพูเป็นโหนกสามเส้า เหมาะแก่การเป็นวัสดุลักษณะสำหรับทำกะโหลกซออู้ อันเป็นส่วนประกอบสำคัญในการประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย 2 ชนิด คือซอสามสาย และ ซออู้ ซอสามสายใช้วิธีตัดขวางผลกะลามะพร้าวในส่วนที่มีปุ่มมีพูโหนกสามเส้าโดยไม่มีการแกะสลัก ส่วนซออู้ใช้ตัดด้านตรงเพื่อเปิดด้านหน้ากะลามะพร้าวเพื่อขึงขึ้นหนังหน้าซออู้และการแกะสลักลดลายพุทท้ายของกะโหลกมะพร้าวซออู้เป็นช่องเสียง มะพร้าวขอมไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดเกี่ยวกับการสืบค้นร่องรอยส่วนใหญ่ได้รับการบอกเล่าสืบต่อกันมาเวลายาวนาน อาจขาดหายหรือมีการต่อเติมเข้าไปบ้าง แต่ที่แน่ชัดคือ มะพร้าวขอมของจังหวัดสมุทรสงครามมีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตัว เป็นมะพร้าวหายากและมีราคาแพง ถึงแม้กะลามะพร้าวโดยทั่วไปก็สามารถใช้ทำกะโหลกซออู้ได้ แต่ซอที่ประดิษฐ์จากกะโหลกมะพร้าวขอมของจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นผลผลิตจากธรรมชาติของท้องถิ่น กลับได้รับความนิยมว่ามีรูปทรงที่งดงามเป็นเอกลักษณ์ เป็นที่ต้องการของศิลปินและบุคคลในวงการ

ดนตรีไทยอย่างต่อเนื่องยาวนาน จากอดีตจนถึงทุกวันนี้ นับเป็นเรื่องที่น่าสนใจและควรค่าแก่การศึกษา

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษา การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ขั้นตอนและกรรมวิธีในการประดิษฐ์ซอู้ นับแต่การคัดเลือกพันธุ์มะพร้าวซอจากมะพร้าวซอ วิธีการปลูกและการเก็บเกี่ยวมะพร้าวซอของจังหวัดสมุทรสงคราม ผู้วิจัยจึงได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง กรรมวิธีการสร้างซอู้ จากมะพร้าวซอของจังหวัดสมุทรสงคราม กรณีศึกษาช่างประสิทธิ์ ทัศนากร อันเป็นองค์ภาพรวมที่แสดงถึงระบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตท้องถิ่นสังคมไทย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจแก่บุคคลทั่วไป ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ สืบทอดและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นวัฒนธรรมของชาติไทยสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกมะพร้าวซอ
2. เพื่อศึกษากรรมวิธีการสร้างซอู้ จากมะพร้าวซอของจังหวัดสมุทรสงคราม กรณีศึกษาช่างประสิทธิ์ ทัศนากร

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษารั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้าด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตของเนื้อหา
ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกมะพร้าวซอและกรรมวิธีการสร้างซอู้ จากมะพร้าวซอของจังหวัดสมุทรสงครามจากช่างประสิทธิ์ ทัศนากร
2. ขอบเขตของพื้นที่
บ้านช่างประสิทธิ์ ทัศนากร ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 10 หมู่ 5 ซอยศาลคุณแม่ตัวเนี้ยะ ในซอยศาลเจ้าแม่เนี้ยะ ตำบลท่าคา อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดสมุทรสงคราม

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษานี้เป็นการศึกษาด้านมานุษวิทยาการดนตรี (Ethnomusicology) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งการจัดเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นสำคัญ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ (interview) ด้วยหัวข้อ

1. ความคิดเห็นเกี่ยวกับภูมิปัญญา ในการปลุกมะพร้าวของจังหวัดสมุทรสงคราม
2. องค์ความรู้และกรรมวิธีการสร้างซอฮู้ การสังเกต (observation) และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยสังเกตขั้นตอนในการทำซอ โดยลงมือปฏิบัติการสร้างซอฮู้ด้วยตนเอง ในฐานะเป็นลูกมือช่างเป็นเวลา 2 เดือน เพื่อเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกและสามารถทำความเข้าใจข้อมูลได้อย่างชัดเจน สามารถนำข้อมูลจากการจัดเก็บเรียงลำดับตามขั้นตอนของข้อมูล เพื่อดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การทำวิจัยในครั้งนี้ได้ทราบถึงกระบวนการสร้างซอฮู้จากมะพร้าวของจังหวัดสมุทรสงครามของช่างประสิทธิ์ ทัศนากกร
2. ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลุกมะพร้าวของจังหวัดสมุทรสงครามสามารถนำไปเผยแพร่ให้กับผู้สนใจได้
3. การทำวิจัยในครั้งนี้ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของซอฮู้ของไทย ซึ่งจะเป็นข้อมูลให้ผู้สนใจในการศึกษาค้นคว้าต่อไป
4. การทำวิจัยในครั้งนี้เป็นการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์สืบทอดและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอันเป็นศิลปวัฒนธรรมของชาติไทยให้คงอยู่ต่อไป

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

1. แนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์
 วิรุฬ ตั้งเจริญ (2552) ภูมิปัญญา (wisdom) ประสบการณ์ (experience) และสภาพการแสดงออก (expressive condition) ซึ่งการถ่ายทอดวัฒนธรรม

ทางฝีมือการช่างอย่างมีคุณภาพและมีคุณค่า ด้วยคนเป็นตัวสื่อสารหลัก อันจะนำมาซึ่งการสืบทอดวัฒนธรรมที่เป็นเนื้อแท้ตกทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อดำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ของสิ่งๆนั้น

ผู้วิจัยนำแนวคิดของ วิรุฬ ตั้งเจริญ มาใช้เป็นแนวทางหลักในการศึกษาเกี่ยวกับฝีมือการช่าง ประสบการณ์ การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม และการค้นคว้าหาประวัติความเป็นมาและกรรมวิธีการสร้างซอฮู้ของไทยโดยรวบรวมข้อมูล หลักฐาน เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลต่างๆ มาเรียบเรียงวิเคราะห์ ในขั้นตอนกรรมวิธีการสร้างซอฮู้ของไทย

2. ทฤษฎีการเลือกอาชีพ (Theory of vocational choice)

จอห์น แอน ฮอลแลนด์ (Helland อ้างถึงใน อรอนงค์ ธัญญะวัน ,2539, หน้า 38-40) ได้สร้างทฤษฎีในการเลือกอาชีพและได้ตั้งสมมติฐานไว้ว่า การเลือกอาชีพเป็นการแสดงออกบุคลิกภาพของบุคคลความสนใจในอาชีพแสดงให้เห็นถึงบุคลิกภาพในการทำงาน การใช้เวลาว่าง และงานอดิเรกของบุคคล ความพึงพอใจ ความมั่นคงและความสำเร็จในการประกอบอาชีพขึ้นอยู่กับความสอดคล้องระหว่างบุคลิกภาพของบุคคลกับสภาพแวดล้อมของงาน

ผลการศึกษา

งานวิจัย เรื่อง กรรมวิธีการสร้างซอฮู้ กรณีศึกษาช่างประสิทธิ์ ทัศนากกร การศึกษาวิจัย เรื่อง กรรมวิธีการสร้างซอฮู้จากมะพร้าวขอของจังหวัดสมุทรสงคราม กรณีศึกษา ช่างประสิทธิ์ ทัศนากกร เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยโดยใช้แนวทางด้านมานุษยวิทยา (Anthropology) โดยมุ่งศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาข้อมูลภูมิปัญญาที่แสดงถึงอัตลักษณ์ที่มีความโดดเด่นที่มีลักษณะเฉพาะของบุคคล ซึ่งเป็นสิ่งที่คุณค่าและน่าสนใจที่จะศึกษาวิจัยเพื่อจัดเก็บข้อมูลให้คงอยู่และถือได้ว่าเป็นองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมที่มีความสำคัญอีกแขนงหนึ่ง ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการวิจัยไว้ 2 ประเด็น ได้แก่ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกมะพร้าวขอและศึกษากรรมวิธีการสร้างซอฮู้ จากมะพร้าวขอจังหวัดสมุทรสงคราม กรณีศึกษาช่างประสิทธิ์ ทัศนากกร

1. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกมะพร้าวขอ

มะพร้าวพันธุ์ขอ เป็นมะพร้าวที่นิยมปลูกเฉพาะถิ่นในแถบของจังหวัดสมุทรสงครามมีมาตั้งแต่ในสมัยโบราณ ช่างประสิทธิ์ ทัศนากร เป็นชาวจังหวัดสมุทรสงคราม เกิดวันที่ 28 เมษายน พ.ศ.2488 ปัจจุบันอายุ 71 ปี ได้กล่าวไว้ว่า “มะพร้าวพันธุ์ขอมีอยู่เฉพาะในประเทศไทยเพียงแห่งเดียวเท่านั้น” วัตถุประสงค์ของการปลูกมะพร้าวพันธุ์ขอนี้ เพื่อนำกะลาขอ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กะโหลกขอ” ไปใช้ในการทำซอและซอสสามสาย และไม่ได้ปลูกไว้เพื่อการบริโภค ด้วยเหตุที่มะพร้าวพันธุ์ขอในแต่ละต้นจะให้ผลไม่ดก บางต้นอาจมีแค่ 4 - 5 ผลเท่านั้น และที่สำคัญจะติดผลช้าต้องอาศัยระยะเวลาในการปลูกมากกว่า ลำต้นของมะพร้าวพันธุ์ขอจะมีความสูงมาก ประมาณ 10 - 15 เมตร ชาวบ้านทั่วไปในเขตพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดใกล้เคียง เรียกมะพร้าวพันธุ์ขอนี้ว่า “มะพร้าวพันธุ์ขอโบราณ” (ประสิทธิ์ ทัศนากร, 2559: สัมภาษณ์)

กะโหลกขออยู่ในแต่ละใบมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป มีรูปทรงทั้งทรงมวยพราหมณ์ ทรงหัวช้าง ก็ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าจะชอบทรงไหน ถ้ารูปทรงของกะโหลกขอมีลักษณะใหญ่สมบูรณ์ได้สัดส่วนก็จะมีราคาแพงมากและเป็นที่ต้องการของนักดนตรีทุกคนที่คิดจะมีซอไว้ประจำตัวสักคันหนึ่งแต่ก็เป็นสิ่งที่หายากมากเนื่องขึ้นอยู่กับการเจริญเติบโตของมะพร้าวขอที่ต้องเป็นไปตามธรรมชาติ รูปทรงของกะโหลกขอที่สมบูรณ์น้อยลงก็จะมีราคาลดหายไปตามสัดส่วนก็แล้วแต่ความพึงพอใจหรือตามที่ได้ตกลงกับผู้ขาย ราคากะโหลกขอจะอยู่ประมาณ 1,000 - 10,000 บาท (ประสิทธิ์ ทัศนากร, 2559: สัมภาษณ์) มะพร้าวพันธุ์ขอมีการปลูกอยู่เพียงแห่งเดียวคือ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ช่างประสิทธิ์ มีส่วนมะพร้าวพันธุ์ขอจำนวน 1 ไร่ 2 งาน ซึ่งปลูกมะพร้าวพันธุ์ขอไว้ประมาณ 50 - 60 ต้น และมีความเพียงพอที่จะจำหน่ายได้ตลอดทั้งปี ซึ่งทั้งนี้ช่างประสิทธิ์ยังได้เพาะชำต้นกล้ามะพร้าวพันธุ์ขอเพื่อจำหน่ายในราคาไม่แพง และแจกจ่ายให้กับบุคคลทั่วไปนำไปปลูก ส่งขายให้กับชาวสวนมะพร้าวที่อยู่ในพื้นที่อำเภอ อัมพวา และช่างประสิทธิ์ยังมีความมั่นใจอีกว่า ตราบไต่ที่ยังมีคนนิยมเล่นซออีกกันมาก มะพร้าวพันธุ์ขอนี้

ก็ยังคงอยู่กับประเทศไทยสืบต่อไป และยังได้รับการสนับสนุนจากทางจังหวัดสมุทรสงคราม โดยการนำของผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ได้เชิญช่างประสิทธิ์ไปเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับกะโหลกชออยู่เป็นประจำทุกๆปี

ขั้นตอนในการปลูกมะพร้าวชอ มีดังนี้

1.1 การคัดเลือกพันธุ์มะพร้าวชอ

มะพร้าวพันธุ์ชอจัดได้ว่าเป็นมะพร้าวพันธุ์เฉพาะที่ใช้ในการทำชออยู่และชอสามสายเป็นสายพันธุ์ที่หายากและปลูกในพื้นที่ของอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เท่านั้น การคัดเลือกต้นพันธุ์ควรเป็นต้นที่อยู่ในบริเวณกลาง ๆ สวน ให้ผลตกไม่น้อยกว่า 60 ผล/ต้น/ปี ควรมีการจดบันทึกการให้ผลของต้นที่คิดว่าจะใช้เป็นต้นพันธุ์ก่อนสัก 3-4 ปี เพื่อให้แน่ใจว่า ให้ผลตกจริง 45 ซม. เนื้อหนาเปลือกไม่หนาหรือบางเกินไป ถ้านำต้นกล้ามะพร้าวพันธุ์ชอไปปลูกในพื้นที่จังหวัดอื่นๆ ด้วยพื้นที่ที่ไม่เอื้ออำนวยในเรื่องดิน น้ำ ก็จะได้กะโหลกมะพร้าวชอที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งจะหมายถึง การกลายพันธุ์ของต้นมะพร้าว ส่งผลทำให้กะโหลกชอเปลี่ยนรูปทรง มีความบาง เนื้ออ่อน ไม่แข็งแรง เป็นสวนที่ปลูกมะพร้าวพันธุ์เดียวกัน ขนาดสวนไม่น้อยกว่า 10 ไร่ อยู่ในแหล่งที่มีการปลูกมะพร้าวเป็นอาชีพ ต้นมะพร้าวมีขนาดอายุไล่เลี่ยกัน และควรจะมีอายุไม่ต่ำกว่า 15 ปี เป็นสวนที่มีการดูแลปานกลาง และมีต้นที่มีผลตกอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่มีโรคหรือแมลงระบาด ในกรณีที่อยู่ไกลแหล่งปลูกมะพร้าวเป็นอาชีพ ไม่มีสวนขนาดใหญ่อาจคัดเลือกเพียงบาง หลักการเท่าที่จะทำได้ หรือคัดเลือกเป็นต้น ๆ ก็ได้

ด้วยการจำกัดของพื้นที่ในการเพาะปลูกต้นมะพร้าวพันธุ์ชอ จึงส่งผลทำให้กะโหลกมะพร้าวชอไม่เพียงพอต่อความต้องการในตลาด มะพร้าวพันธุ์ชอมีการปลูกอยู่เพียงแห่งเดียวคือ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ช่างประสิทธิ์มีสวนมะพร้าวพันธุ์ชอจำนวน ๑ ไร่ ๒ งาน ซึ่งปลูกมะพร้าวพันธุ์ชอไว้ประมาณ ๕๐-๖๐ ต้น และมีความเพียงพอที่จะจำหน่ายได้ตลอดทั้งปี

1.2 การเพาะชำต้นกล้ามะพร้าวพันธุ์ซอ

การเพาะชำต้นกล้ามะพร้าวพันธุ์ซอโดยการใช้มีดปาดเอาเปลือกทางด้านหัวมะพร้าวออก ขนาดประมาณ 4 นิ้ว เพื่อให้น้ำสามารถซึมเข้าไปในเนื้อมะพร้าวได้สะดวกและจะช่วยให้หน่อมะพร้าวแทงออกมาได้ง่ายขึ้น ดินที่ใช้ในการเพาะชำต้องเป็นดินเหนียวที่มีความชื้นมาก ควรอยู่ใกล้แหล่งน้ำและมีการระบายน้ำที่ดี อากาศต้องถ่ายเทสะดวกโดยนำผลมะพร้าวพันธุ์ซอมาวางไว้บนดิน ไม่ควรใช้ดินฝังกลบผลมะพร้าวเพราะจะทำให้เน่าและตายได้ รดน้ำทุกวันในช่วงเช้าทุกวัน รอประมาณ 1 เดือน ผลมะพร้าวซอจะแทงหน่อออกมา มีความสูง ประมาณ 20 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางลำต้นประมาณ 2 เซนติเมตร

ดูแลรดน้ำต้นกล้ามะพร้าวซอให้ที่มีอายุ 3 - 4 เดือน เป็นต้นกล้ามะพร้าวที่มีความแข็งแรงแล้ว มีความสูงประมาณ 40 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางของลำต้นประมาณ 4 เซนติเมตร ลักษณะลำต้นมีการแทงหน่อออกมาเป็นใบจักรก่อน พอดต้นกล้าเริ่มโต ขึ้น 6 - 8 เดือน มีความสูงประมาณ 60 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางของลำต้นประมาณ 6 เซนติเมตร ใบของลำต้นจะกลายเป็นใบเลี้ยง ซึ่งก็หมายถึงต้นกล้ามะพร้าวมีโอกาสรอดตาย มีความสมบูรณ์สามารถนำไปปลูกได้แล้ว ซึ่งทั้งนี้ช่างประสิทธิ์ยังได้เพาะชำต้นกล้ามะพร้าวพันธุ์ซอเพื่อจำหน่ายในราคาไม่แพง และแจกจ่ายให้กับบุคคลทั่วไปนำไปปลูก

1.3 การเตรียมดิน

ขั้นตอนการเตรียมดินในการปลูกมะพร้าวพันธุ์ซอ ต้องเป็นดินเหนียวปนดินร่วน พื้นที่ในการปลูกต้นกล้าต้องอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำที่เป็นน้ำกร่อย ไม่เค็มจัด ขุดหลุมขนาดความกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ความลึก 30 เซนติเมตร พรวนดินให้ร่วนและตากแดดไว้ 1 สัปดาห์

1.4 การปลูกมะพร้าวพันธุ์ซอ

นำต้นกล้ามะพร้าวพันธุ์ซอวางลงในหลุมที่พรวนดินทิ้งไว้ และทำการกลบดินให้มะพร้าวส่วนผลโผล่ขึ้นมา 1 ใน 3 ส่วน กอดดินรอบข้างให้แน่น รดน้ำให้ชุ่มทุกวัน วันละ 2 ครั้ง คือ ช่วงเวลาเช้าและช่วงเวลาเย็น

ในช่วงระยะเวลา 1 ปี จะได้ต้นมะพร้าวพันธุ์ซอที่มีความสูงประมาณ 100 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางลำต้นประมาณ 10 เซนติเมตร ใบของต้นมะพร้าวจะเปลี่ยนเป็นใบเลี้ยงแต่ยังมีใบจักรแทงออกจากลำต้นปะปนอยู่บ้าง

ในระยะเวลา 2 ปี ต้นมะพร้าวซอจะมีความสูงประมาณ 250 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางลำต้น 20 เซนติเมตร ใบของต้นมะพร้าวจะเปลี่ยนเป็นเลี้ยงทั้งหมด

ในช่วงระยะเวลา 3 - 4 ปี ต้นมะพร้าวพันธุ์ซอจะมีความสูงประมาณ 500 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางลำต้นประมาณ 25 เซนติเมตร ในช่วงปีที่ 4 ปลายยอดลำต้นจะมีการติดจั่นหรือเรียกว่า “งอกมะพร้าว” ในช่วงระยะเวลา 3 - 4 ปีนี้ สามารถรดน้ำต้นมะพร้าวซอ วันละ 1 ครั้ง คือ ช่วงเช้าหรือช่วงเย็นก็ได้ และห้ามรดน้ำช่วงที่มีแสงแดดร้อนจัด เพราะจะทำให้ต้นมะพร้าวซอตายได้

ต้นมะพร้าวพันธุ์ซอเมื่ออายุประมาณ 5 ปี ต้นมะพร้าวพันธุ์ซอจะมีความสูงประมาณ 1000 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางลำต้นประมาณ 35 เซนติเมตร ต้นมะพร้าวซอจะมีการติดลูกประมาณ 1 - 2 ลูก รอให้มะพร้าวซอโตและผลแก่เต็มที่เพื่อสามารถเก็บผลมาทำซอได้

ต้นมะพร้าวพันธุ์ซอที่มีอายุ 6 ปี ลำต้นจะมีความสูงประมาณ 1200 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางลำต้นประมาณ 45 เซนติเมตร ในแต่ละต้นจะได้ผลประมาณ 10 - 20 ลูกเท่านั้น

ต้นมะพร้าวพันธุ์ซอเมื่อมีอายุได้ 7 ปี ต้นจะมีความสูงประมาณ 1,500 เซนติเมตร และเส้นผ่านศูนย์กลางลำต้นประมาณ 50 เซนติเมตร และจะให้ผลประมาณ 20 - 25 ลูก และสามารถเก็บผลมะพร้าวมาปอกเปลือกเพื่อจำหน่ายให้กับช่างทำซอและนักดนตรีไทยโดยทั่วไป

มะพร้าวพันธุ์ซอมีความแก่เต็มที่เก็บผลได้แล้ว ชาวสวนมะพร้าวก็จะสอยลงมาจากต้นเพื่อนำมาปอกเปลือกด้วยมีดปอกมะพร้าว และใช้มีดซูดเอาเปลือกออกให้เรียบร้อย ที่สำคัญมากที่สุด คือ การตัดหน้ากะโหลกซอ ต้องใช้ความชำนาญและระมัดระวังเพื่อป้องกันไม่ให้กะโหลกซอมีการแตกร้าว การปอกเปลือก

มะพร้าวเพื่อเอากะโหลกขอในแต่ละใบนั้นต้องมีความระมัดระวังไม่ให้คมมีดไปเฉือนเนื้อกะโหลกได้ ทำให้เกิดตำหนิและเสียเนื้อกะลาในการแกะลายนำไปจำหน่ายจะ得不偿าค่าถูก

กะโหลกขอแต่ละใบ ต้องให้ผู้ที่ชำนาญในการลอกเปลือกมะพร้าว ปอก บางทีเจ้าของสวนมะพร้าวนั้นแหละที่เขาจะปอกให้เองเพราะมีดที่ใช้ปอกนั้น จะมีความคมมากเป็นมีดที่ใช้ปอกมะพร้าวโดยเฉพาะ และสำคัญที่สุดคือ ถ้าปอกเอาเปลือกมะพร้าวออกแล้ว ชัดเนื้อกะโหลกให้เรียบเนียน และต้องตัดหน้ากะโหลกขอด้วยเพราะถ้าไม่ตัดหน้ากะโหลกขอจะทำให้กะโหลกนั้นแตกได้โดยใช้เลื่อยตัดหน้ากะโหลกขอเพื่อขุดเอาเนื้อมะพร้าวขอข้างในกะโหลกออกมาให้หมด และทำความสะอาดบริเวณข้างในกะโหลกขอโดยการนำไปล้างด้วยน้ำเปล่าให้สะอาดวางผึ่งลมไว้ในที่อากาศถ่ายเทได้ดีเพื่อให้กะโหลกขอแห้งรัดตัวให้แกร่งขึ้น (ประสิทธิ์ ทศนากร, 2559: สัมภาษณ์)

2. ด้านกรรมวิธีการสร้างซออุ จากมะพร้าวขอจังหวัดสมุทรสงคราม ภูมิศึกษาช่างประสิทธิ์ ทศนากร

การสร้างซออุของช่างประสิทธิ์ ทศนากร ให้ความสำคัญในกรรมวิธีการสร้างทุกขั้นตอนในการสร้างซออุ อาศัยความละเอียด กับความประณีตของช่างผนวกกับความเอาใจใส่และความตั้งใจในการทำงานของช่าง มีความพิถีพิถันในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่นำมาทำซออุ ได้แก่ ไม้ชิงชัน ไม้พยุง ไม้นางพญาจี่ว้า ไม้มะเกลือ ไม้ด่าง ไม้มะริด การเลือกใช้วัสดุในการสร้างซออุ กะลามะพร้าวขอ การขัดตกแต่งกะลามะพร้าว การคัดเลือกกะโหลกมะพร้าว ลวดลายของกะโหลกซออุ พันธุ์ไม้ในการสร้างซออุ ผลทำให้คุณภาพเสียงซออุคมชัด นุ่มนวล ดังกังวาน อันเกิดมาจากประสบการณ์ความรู้ทางด้านดนตรีไทยและด้านงานช่าง จึงทำให้ซออุทุกคันที่สร้างโดยช่างประสิทธิ์ ทศนากร เป็นที่ยอมรับว่ามีคุณภาพเสียงดีเยี่ยมและเป็นงานกลึงที่ประณีต งดงาม จนเป็นที่ยอมรับในกลุ่มนักดนตรีไทยโดยทั่วไปทั้งยังอนุรักษ์รูปทรงและสัดส่วนของซออุให้มีคุณภาพและได้มาตรฐานตามแบบสัดส่วน

และได้พัฒนารูปทรงและสัดส่วนให้เป็นมาตรฐานในแบบของตน ใช้เวลาในการสร้าง
ซออยู่ ๑ คັນ เป็นเวลา ๒ เดือน

2.1 การคัดเลือกกะโหลกซออยู่

ช่างประสิทธิ์ ทัศนากกร ให้ความสำคัญกับการคัดเลือกกะโหลกที่นำมาสร้างซออยู่ ทั้งขนาดและรูปทรงของกะโหลกซอสาย ในการคัดเลือกกะโหลกซออยู่ที่เป็นรูปทรงมวยพราหมณ์ จะคัดเลือกกะโหลกซอที่มีปุมสามเส้าสูง มีขนาดสามปุมใกล้เคียงกัน มีส่วนที่เป็นสาแหรกและมีเอวคอดลีกลงไป ซึ่งส่งผลให้กะโหลกส่วนท้ายมีลักษณะงอนเข็ดขึ้นคล้ายมวยพราหมณ์ และจะเลือกใช้มะพร้าวที่แก่ตามความเหมาะสม และสีของเนื้อกะโหลกเป็นสีอะไรก็ได้ ซึ่งจะไม่ส่งผลต่อคุณภาพของเสียงมากนัก แต่จะให้ความสำคัญในรูปทรงของกะโหลกซอต้องเป็นรูปทรงมวยพราหมณ์มากกว่า กะโหลกซอทรงนี้สามารถแต่งเสียงได้ง่าย ให้เสียงที่ดัง ชัดเจน และมีความกังวาน

2.2 การขัดกะโหลกซออยู่

นำกะโหลกมะพร้าวขอไปขัดผิวให้เรียบด้วยเครื่องขัดกระดาษทรายแบบเป่าหมุนและต้องขัดให้เกลี้ยง ทำความสะอาดผิวกะโหลกซอโดยการใช้ผ้าขนหนูแห้งเช็ดเอาฝุ่นที่ติดบนผิวเนื้อกะโหลกออกให้หมดจากนั้นขัดด้วยกระดาษทรายเบอร์ 150 ในขั้นตอนสุดท้าย เพื่อเก็บรายละเอียดของกะโหลกให้มีความเรียบร้อยสวยงาม

ภาพที่ 1 กะโหลกซอที่ขัดตกแต่งเรียบร้อยแล้ว

2.3 ลายแกะกะโหลกข่อย

วิธีการแกะกะโหลกข่อยลายไทย การขึ้นลายต้องร่างด้วยดินสอคร่าว ๆ บนพื้นกะลา ก่อน เริ่มจากวาดวงกลมรอบกันพู่ข้างยาวเพื่อกำหนดความกว้างยาวของลายที่จะแกะในวงกลมนี้ ส่วนในวงกลมก็ต้องมีการร่างลายเช่นกัน จากนั้นจึงนำมาแกะ เสร็จแล้วขัดด้วยกระดาษทราย แต่งให้เรียบร้อยแล้วนำมาขัดเงาด้วยแลคเกอร์จากนั้นก็ปิดช่องโหว่ของด้านที่ตัดไว้ซึ่งขึ้นหน้าข่อยด้วยหนังวัว

ลักษณะมะพร้าวขอ ต้องเป็นมะพร้าวพันธุ์พิเศษที่มีลักษณะเฉพาะตัวและมีพู่ตรงกลางยาวกว่าอีกสองพู่ เป็นลักษณะเด่นที่นำมาทำข่อยแล้วได้รูปข่อยที่สวยงาม ลักษณะมะพร้าวที่นำมาแกะสลักลายต้องไม่แก่หรืออ่อนเกินไป ลวดลายที่แกะบนมะพร้าวขอ ส่วนใหญ่จะเป็นลายไทย ที่มีความวิจิตรงดงามอยู่ในตัว แบบของลายที่นำมาแกะมี 2 แบบ คือ

2.3.1 ลายพุดตานหรือเครือเถา จะเป็นเถาไม้เลื้อย เป็นพุ่มพวงดอกไม้ มีกิ่งก้านใบดอกสลັกับตัวในจินตนาการวิ่งเล่นหรือเกาะเกี่ยวอยู่ในเครือเถา เช่น นก กระรอก ลิง หรืออื่น ๆ ตามความเห็นของช่างหรือช่างอาจจะผูกเป็นลายปริศนาธรรมไว้เพื่อลองภูมิผู้รักก็ได้

2.3.2 ลายที่มีตัวละครหรือเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ เรียกว่าลายตัวประกอบ ด้านข้างปูพื้นด้วยลายไทยแบบต่างๆ เช่น กนกเปลว กนกใบเทศ กนกหางโต และลายที่เป็นแนวลายไทยที่ประดิษฐ์ขึ้นมาเองโดยช่างพื้นบ้าน ตลอดจนถึงลายเครือเถาพุดตานก็มี ตัวละครที่ได้รับความนิยมในยุคนี้คือรามเกียรติ์ แบ่งออกเป็นภาพเดี่ยวหรือลายเดี่ยวและภาพจับหรือลายคู่

2.3.2.1 ภาพเดี่ยวหรือลายเดี่ยว คือภาพที่แกะเป็นรูปเทพเจ้าหนึ่งองค์หรือตัวละครเพียงตัวเดียวเช่นหนุมานทศกัณฐ์ พระราม พระลักษมณ์ เป็นคติทางศาสนาพราหมณ์

2.3.2.2 ภาพจับหรือลายคู่ คือลายที่แกะตัวละครสองตัว เป็นภาพที่มีเทพเจ้า เช่น หนุมานรบกับทศกัณฐ์หรือภาพตัวละครหญิงสาวร้ายรำ เป็นการแสดงความรัก ภาพที่ตัวละครสามตัวเรียกว่าภาพสามจับ เช่น ทศกัณฐ์

อุ้มนางมณฑโทเหาะผ่านมา พาลีเข้าแย่งนางมณฑโท เป็นต้น

2.3.2.3 ภาพสีจ๊ับ เช่น พระราม พระลักษมณ์ และ พระรามสู้กับทศกัณฐ์ ส่วนภาพเจ็ดจ๊ับ จะมีตัวละครเจ็ดตัว เช่น ภาพวานรเจ็ดตัว เหาะเกาะเกี่ยวต่อตัวกันเป็นรูปพญาช้างสาร

ในการศึกษาลายแกะกะโหลกซออุ้ม ของช่างประสิทธิ์ ทัศนากกร ที่ใช้เป็นช่องเสียงของซออุ้ม จำนวน 5 ลาย ได้แก่ ลายครุฑยุคนาค ลายสัตว์หิมพานต์ ลายสิงห์ ลายดอกพุดตาน และลายกนกเปลว พบว่า ในการแกะลายบนกะโหลกซออุ้ม เพื่อให้เกิดความสวยงามและคุณค่าในเชิงงานศิลปะแล้วยังมีความเกี่ยวข้องกับ คุณภาพเสียงของซออุ้ม โดยช่างประสิทธิ์ ทัศนากกร ได้แบ่งสัดส่วนความสัมพันธ์ในการ แกะลายบนกะโหลกซออุ้ม ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ พื้นที่ของตัวละคร รูปร่างช่องเสียง และ คุณภาพเสียง เพื่อให้ได้ซออุ้มที่มีคุณภาพเสียงที่ดีและเป็นที่ต้องการของนักดนตรีไทย

ภาพที่ 2 ลายครุฑยุคนาค

ภาพที่ 3 ลายสัตว์หิมพานต์

ภาพที่ 4 ลายสิงห์

ภาพที่ 5 ลายดอกพุดตาน

ภาพที่ 6 ลายกนกเปลว

ตาราง แสดงลักษณะการลายแกะกะโหลกซอู้และคุณภาพเสียง

ลายแกะ	พื้นที่ของ ตัวละคร (%)	รูช่องเสียง (%)	คุณภาพเสียงที่ได้
1. ลายครุฑขุดนาค	60 %	40 %	เสียงมีนาสิก, เสียงไม่ดังเกินไป
2. ลายสัตว์หิมพานต์	65 %	35 %	เสียงนุ่มนวล, แต่งเสียงง่าย
3. ลายสิงห์	65 %	35 %	เสียงนุ่มนวล, แต่งเสียงง่าย
4. ลายดอกพุดตาน	50 %	50 %	เสียงโปร่ง, ดังกังวาน
5. ลายกนกเปลว	40 %	60 %	เสียงโปร่งมาก, ดังกังวานมาก

2.4 การแต่งหน้ากะโหลกซอ

เมื่อกะโหลกซอู้ได้รับการแกะลวดลายเรียบร้อยแล้ว จากนั้นจึงถึงขั้นที่ตอนการแต่งหน้ากะโหลกซอ มีวัตถุประสงค์เพื่อตกแต่งขอบหน้ากะโหลกซอให้เรียบเนียนและตกแต่งให้ได้รูปทรงตามที่ต้องการ เพื่อเพิ่มความสวยงามและคุณลักษณะที่ดีของกะโหลกซอ

หน้ากะโหลกซอที่แกะลายเรียบร้อยแล้ว มาขัดผิวให้เรียบด้วยเครื่องขัดกระดาษทรายแบบแป้นหมุน โดยจะขัดให้ผิวของกะโหลกมีความเกลี้ยงและเรียบเนียน นำกาอ็อกซี่ฟ็อกซ์ มาผสมกันในอัตราส่วน ๑:๑ ให้เท่าๆกัน แล้วคนด้วยไม้กวนให้เป็นเนื้อเดียวกัน ผสมไปเรื่อยๆจนให้กาเกิดความเหนียวพอกด้านในและด้านข้างของกะโหลกซอ ในส่วนที่มีความบาง ซึ่งจะทำให้กะโหลกซอมีความทนทานแข็งแรงมากขึ้น และจะช่วยให้กะโหลกซอไม่ยุบตัวในขั้นตอนกรรมวิธีการขึ้นหน้า

2.5 การขึ้นหนังหน้ากะโหลกซอ

ในการขึ้นหนังซอู้ ช่างประสิทธิ์ ทัศนากกร ใช้วิธีการแบบภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามาผสมผสานกับความรู้ที่ได้ประยุกต์ขึ้นมา เตรียมหนังวัวที่

แช่น้ำทิ้งไว้จนนิ่มแล้ววางราบไว้กับพื้น ใช้มือลูกลมสัมผัสบริเวณหนังเพื่อตรวจสอบว่าแผ่นหนังที่แช่น้ำไว้มีความเรียบสม่ำเสมอ แล้วนำกะโหลกซอที่เตรียมไว้มาวางคว่ำหน้าลงเพื่อกำหนดจุดในการนำตะปูมากลัดที่บริเวณขอบหนัง โดยใช้ปากกาขีดเป็นเส้นประห่างจากขอบกะโหลกซอประมาณ 2 นิ้ว จากนั้นจึงถึงขั้นที่ขึ้นหน้ากะโหลกซอด้วยหนังวัว ร้อยเชือกผูกโยงแรงดึงหนังหน้าให้เรียบตึงขอบกะโหลกซออยู่ท่ากวาวอีพ็อกซีเพื่อยึดหนังหน้าให้ยึดติดกับขอบกะโหลกซอปล่อยให้จนกว่าแห้งจึงทำการตัดตกแต่งหนังหน้าขอบให้ได้รูปทรงตามที่ต้องการ และทาสีดำที่ขอบกะโหลกซอเพิ่มความสวยงามตามคุณลักษณะที่ดีของกะโหลกซอ

2.6 การทำคันทวน

ช่างประสิทธิ์ ทัศนากरให้ความสำคัญกับไม้ที่จะนำมาทำคันทวน ลุกบิดและคันทวน ซึ่งไม้แต่ละชนิดมีคุณภาพที่ต่างกัน ทั้งน้ำหนักไม้ ความหนาแน่นของเนื้อไม้ ไม้แต่ละชนิดนั้นมีความแตกต่างกันอยู่แล้ว ควรเลือกไม้ที่มีคุณภาพดี คือเนื้อไม้ต้องมีสปริงและเสี้ยนไม้นยาว โดยสังเกตด้วยตาและการสัมผัส เนื้อไม้ที่นำมาทำซอต้องมีความแห้งพอสมควร ห้ามใช้ไม้สดหรือไม้ที่ผ่านการโค่นมาใหม่ๆ เพราะเนื้อไม้จะมีความชื้นมาก ถ้านำมาทำซอจะทำให้ไม้เกิดการคดงอ บิดและทำให้เสียงศูนย์กลางของคันทวน ต้องเป็นไม้ที่มีเนื้อแน่น แข็งแรง เหนียว ไม่เปราะง่าย ควรเลือกไม้แก่นสีเข้มที่ผ่านการทิ้งไว้ให้แห้ง 4-5 ปี เป็นไม้ที่มีตาไม้น้อย ตาไม้ไม่เสี้ยน ไม้มีรอยแตกร้าว หรือเป็นแผล และรอยทะลุ ถ้าจะเปรียบเทียบไม้มะเกลือกับไม้พยุง ไม้พยุงจะมีสปริงมากกว่า น้ำหนักเบากว่าไม้มะเกลือ ในการกลึงคันทวนและคันทวน จะกลึงให้มีสัดส่วนที่พอมเรียกว่าและสามารถทำคันทวนได้ เพราะเนื้อไม้มีสปริงและทำให้ไม้ไม่สามารถที่จะคดงอหรือบิดได้ ไม้ชนิดนี้ให้มีขนาดมาตรฐานตามสัดส่วน ในส่วนของไม้มะเกลืออื่น เป็นไม้ที่ไม่มีสปริง เนื้อไม้มีความแกร่งและหนักมาก ในการกลึงคันทวนและคันทวนไม้มะเกลือจะกลึงให้อ้วนและโตกว่าปกตินิดหน่อย ถ้ากลึงคันทวนให้เล็กกว่ามาตรฐานก็จะทำให้คันทวนคดงอได้ และไม่สามารถที่จะนำมาแก้ไขได้อีก ถ้ากลึงคันทวนและคันทวนของไม้ทั้งสองชนิดนี้ให้มีสัดส่วนและขนาดที่เท่ากัน

ความอ้วนและความยาวเท่ากัน การตอบสนองของนิ้วเวลาที่นักดนตรีบรรเลงจะให้ความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง โดยรวมแล้วช่างประสิทธิ์จะอาศัยประสบการณ์และความรู้เก่าๆ ที่เคยเจอและประสบด้วยตนเองนำมาปรับปรุงและแก้ไขตามความเหมาะสม ช่างประสิทธิ์จะอาศัยความรู้สึกรู้สึกในการทำซอู้และสัมผัสกับเนื้อไม้และน้ำหนักของไม้ก่อนที่จะกลึงออกมาว่าจะให้คันทวนและคันทักมีความอ้วนหรือผอมบางแค่ไหน แต่สัดส่วนและขนาดก็ไม่แตกต่างกันมากมาย

สรุปคือ ไม้ในแต่ละชนิดมีน้ำหนักและความหนาแน่นของเนื้อไม้ที่แตกต่างกันไป ช่างประสิทธิ์จะอาศัยประสบการณ์และความรู้เก่าๆ ที่สั่งสมมาในการคัดเลือกเนื้อไม้แต่ละชนิด นำมาถึงคันทวนซอและคันทักให้ได้ขนาดที่มาตรฐานและมีความเหมาะสมให้มีความลงตัวมากที่สุด โดยจะถึงคันทวนและคันทักที่ได้ขนาดมาตรฐาน คือจะไม่อ้วนและไม่ผอมจนเกินไปก็จะส่งผลทำให้ผู้บรรเลงสีซอู้คันทวนนั้น ประคองคันทวนซอได้ง่าย และส่งผลให้เสียงที่บรรเลงออกมานั้นมีเสียงที่ยาว มีการตอบสนองและรู้สึกมีเสียงสะท้อนที่นิ้วเวลาที่กดตำแหน่งเสียง

อภิปรายผล

๑. ด้านภูมิปัญญาการปลูกมะพร้าวซอ ผลการศึกษาพบว่า ช่างประสิทธิ์ใช้ภูมิปัญญาในการปลูกมะพร้าวซอคือ จะซุดหลุมกว้าง ๓ เมตร แล้วใส่ต้นมะพร้าวลงไปโดยปลูกให้พื้นดิน ดินที่ใช้ในการปลูกมะพร้าวที่นี่จะใช้ดินเหนียวต้องหมั่นซุดดินแล้วพรวนบ่อยๆหรือจะใช้ดินเลนก็ได้ ถึงจะได้ต้นมะพร้าวซอที่ปลูกแล้วได้ผลที่ดี ไม่เกิน ๓ ปีติดกัน คนไทยมองว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นของล้ำหลัง คนสมัยใหม่ลืมนวัตกรรมและใช้เทคโนโลยีในการดำรงชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น เลยมลภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยเรา ซึ่งจริงๆแล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นมันเป็นเทคโนโลยีที่ไม่เสมอเหมือนแต่คนโบราณยังรู้อีกที่จะจดบันทึกข้อมูลสถิติอะไร มันเป็นความรู้เฉพาะตัว และความรู้เฉพาะตัวนี้ก็สืบทอดมาทางวงศ์ศาตคณาญาติ แต่จริงๆแล้วมันเป็นสิ่งที่สามารถใช้ได้ตลอดชีวิตในการปลูกมะพร้าวซอโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือการปลูกด้วยความสวยงามละเมียดละมัยซึ่งทรงคุณค่าผิดกับสมัยใหม่ที่ใช้เวลาในปลูก

มะพร้าวขอได้ผลดีแต่ไม่ดีเท่าที่ควร มะพร้าวขอซึ่งเป็นผลผลิตทางธรรมชาติของจังหวัดสมุทรสงคราม มะพร้าวที่มีลักษณะพิเศษเป็นโนหนกเป็นปมพูคือพันธุ์โนหนกหัวช้างและพันธุ์มวยพราหมณ์ การปลูกมะพร้าวขอยังไม่มีผู้ใดทำในเชิงธุรกิจได้ เพราะมะพร้าวขอให้ผลผลิตน้อย ขึ้นอยู่กับสภาพของภูมิอากาศ มีความไม่แน่นอน ซึ่งบางต้นอาจกลายเป็นธุ์ไม่ได้รูปทรงของผลมะพร้าวขอตามที่ต้องการ มะพร้าวขอต้นใดที่ปลูกแล้วได้ผลตรงตามคุณลักษณะที่ต้องการก็จะได้ผลเช่นนั้นตลอดไปไม่มีกลายเป็นธุ์ แต่เมื่อมีอายุแก่นานมากขึ้นลำต้นจะสูงก็จะส่งผลให้ขนาดผลมะพร้าวมีขนาดเล็กหรือคุณภาพเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ด้วยปัจจัยดังกล่าวจึงไม่มีชาวสวนมะพร้าวให้ความสนใจในการปลูกมะพร้าวขอจึงเป็นมะพร้าวที่หายากและมีราคาแพงมากกว่ามะพร้าวทั่วไป

2. กรรณวิธีการสร้างซอู้ จากมะพร้าวขอจังหวัดสมุทรสงคราม ของช่างประสิทธิ์ ทัศนากกร ผลการศึกษาพบว่า กรรณวิธีการสร้างซอู้ มีขั้นตอนและกรรณวิธีที่อาศัยความละเอียด ประณีตของช่าง ผนวกกับความเอาใจใส่และความตั้งใจในการทำงานของช่าง มีความพิถีพิถันในทุกขั้นตอน เลือกใช้วัสดุที่มีคุณภาพ ช่างประสิทธิ์ ทัศนากกร เป็นช่างทำเครื่องดนตรีไทยประเภท ซอู้ ซอด้วง และซอสามสาย ที่ได้รับการยอมรับใน กลุ่มนักดนตรีไทย ศิลปินทางด้านดนตรี ครู อาจารย์ บุคคลทั่วไป ตลอดจน นักเรียนและนักศึกษาโดยทั่วไป ว่า เป็นช่างที่สร้างซอู้ได้มาตรฐาน ทั้งรูปทรงและสัดส่วนที่มีความสวยงาม งานกลึงมีความประณีต เสียงของซอู้มีความกังวาน คมชัด นุ่มนวล และมีแก้วเสียง ทำให้สามารถนำไปใช้ในการบรรเลงในวงหรือบรรเลงเดี่ยวได้ดี มีการลองผิดลองถูกในการสร้างซอู้ เมื่อพบข้อผิดพลาดก็นำมาปรับปรุงแก้ไข จนทำให้ช่างเกิดความชำนาญมากขึ้น และพัฒนาฝีมืองานช่างมาโดยตลอดตามลำดับ ช่างประสิทธิ์ มีความละเอียดและตั้งใจสร้างซอู้ให้มีความพิถีพิถันในทุกขั้นตอน โดยมีการผลิตและควบคุมผลงานการสร้างซอู้ด้วยตนเอง เพียงคนเดียวมีการพัฒนากรรณวิธีการสร้างอยู่ตลอดเวลา คัดสรรวัสดุที่มีคุณภาพนำมาสร้างซอู้ เช่น ไม้ กะโหลกซอ หนังแพะ หางม้า ช่างจะควบคุมคุณภาพของงานทุกชิ้นให้ออกมาละเอียดและประณีตที่สุด มีความพิถีพิถันตั้งแต่การคัดเลือกไม้

คัดเลือกกะโหลกขอ การกลิ้ง การเหลา การขัดและตกแต่ง รวมถึงให้ความสำคัญต่ออายุการใช้งานที่ยาวนานขึ้น

จากการศึกษาพบว่า มนุษย์ในทุกสังคมมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีปัญญารู้จักคัดสรรทุกสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวเพื่อนำมาสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ที่เป็นประโยชน์ในการใช้ตามความต้องการจนก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาทั้งทางวัฒนธรรมทางวัตถุและทางจิตใจ เมื่อได้มารวมกับฝีมืออันประณีตของช่างที่มีฝีมือในกรรมวิธีการสร้างซออุ้งจึงทำให้จังหวัดสมุทรสงครามนับเป็นท้องถิ่นที่มีความเพียบพร้อมทางวัฒนธรรมด้านดนตรี ผู้วิจัยนำจึงนำแนวคิดของ วิรุฬ ตั้งเจริญ (2552) และทฤษฎีของจอห์น แอน ฮอลแลนด์ (Helland อ้างถึงใน อรอนงค์ ชาญวัน, 2539: 38-40) มาใช้เป็นแนวทางหลักซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเกี่ยวกับฝีมือการช่าง ประสบการณ์ การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม และการค้นคว้าหาประวัติความเป็นมาและกรรมวิธีการสร้างซออุ้งของไทยโดยรวบรวมข้อมูล หลักฐาน เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลต่างๆ มาเรียบเรียง วิเคราะห์ในขั้นตอนกรรมวิธีการสร้างซออุ้งของไทย

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการวิจัยเรื่องวัสดุทดแทนกะโหลกซออุ้ง เนื่องจากพันธุ์มะพร้าวที่ใช้ในการทำกะโหลกซออุ้ง เป็นพันธุ์ไม้หายาก ปลูกได้เฉพาะในจังหวัดสมุทรสงคราม และอาจสูญพันธุ์ในอนาคต
2. ควรมีการศึกษาผลผลิตมะพร้าวซอที่นำต้นพันธุ์มะพร้าวซอของจังหวัดสมุทรสงครามไปปลูกยังจังหวัดอื่นๆหรือจังหวัดใกล้เคียง
3. การศึกษาและการดำเนินการวิจัย ในหัวข้อเรื่อง กรรมวิธีการสร้างซออุ้งของช่างประสิทธิ์

ทัศนากร ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาด้านงานช่าง งานวิจัยนี้เป็นการศึกษากรรมวิธีการสร้างซออุ้งของศิลปินต้นแบบเพียงท่านเดียว ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมการสร้างซออุ้ง ซอด้วงจากช่างท่านอื่น ๆ เพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้อย่างกว้างขวาง

ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐

เอกสารอ้างอิง

- ธนิต อยุ์โพธิ์. (2523). **เครื่องดนตรีไทย**. พิมพ์แจกเป็นบรรณการเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงไพเราะเสียงซอ (อุน ดุริยะชีวิต) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 19 กุมภาพันธ์ 2520. ม.ป.ท.
- ภิชาติ เลณะสวัสดิ์. (2543). **คติชนวิทยา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- มนตรี ตราโมท. (2523). **เครื่องดนตรีไทยพร้อมด้วยตำนานการผสมวงมโหรีปี่พาทย์และเครื่องสาย**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.
- วิรุฬ ตั้งเจริญ. (2552). **ทฤษฎีการเลือกอาชีพ** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- อรอนงค์ ัญญะวัน. (2539). **การดนตรีไทยและทางไปสู่ดนตรีไทย**. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้ว การพิมพ์.

ข้อมูลสัมภาษณ์

- ประสิทธิ์ ทัศนากร (ผู้ให้สัมภาษณ์) ชานาถ แสงมณี (ผู้สัมภาษณ์) 15 มกราคม 2559)
- ประสิทธิ์ ทัศนากร (ผู้ให้สัมภาษณ์) ชานาถ แสงมณี (ผู้สัมภาษณ์) 24 มกราคม 2559)